

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ

Держава є і важливим елементом, і необхідною умовою, і гарантом правового порядку. Правопорядок, таким чином, можна розглядати як єдність права та влади, результат їх взаємодії. Це порядок, за якого правове положення та взаємовідносини усіх суб'єктів суспільного, політичного та державного життя чітко визначені законом та захищені державною владою. Найбільш адекватною формою реальності правового порядку є правова держава.

Правовий порядок — специфічне суспільне явище, що виникає у результаті дії механізму правореалізації. Правопорядок об'єктивно необхідний будь-якому державно-організованому суспільству передусім для того, щоб забезпечити виробництво матеріальних благ, без якого суспільство існувати не може. Необхідно також втілити у життя права і обов'язки людей. Це можливо завдяки правомірній поведінці суб'єктів. Тільки у цьому випадку можна говорити про реальний правовий порядок.

Правовий порядок в суспільстві функціонує за допомогою пріоритетів та основних засад, згідно з якими він формується та діє. Такими засадами є принципи правового порядку.

Як стверджував відомий соціолог права М. Вебер, лише там, де принципи правового порядку дотримуються і реалізуються, спираючись на переконаність у справедливості, де вони погоджені з діяльністю уряду, який у свою чергу, монополізував право на законотворчість і реалізацію влади, там можна вести мову про легальну і легітимну владу, яка стоїть на сторожі інтересів суспільства [1, с. 25].

Принципи правопорядку — це характерні, суб'єктивно та об'єктивно зумовлені ознаки, за допомогою та при безпосередній участі яких відбувається формування правопорядку і які є діалектичною основою його існування та функціонування [2, с. 85].

В. Борисов виокремлює систему принципів правового порядку, яка складається з чотирьох груп: по-перше, загальносоціальні принципи, які властиві всім правовим реаліям; по-друге, загальноюридичні, на яких формується і функціонує правова система і всі правові інститути; по-третє, загальні для правопорядку як цілісного утворення; по-четверте, ті, що діють в його структурних підрозділах [3, с. 368].

До загальнофілософських та загальносоціальних принципів правопорядку відносять:

- наукову основу — класичний, діалектичний напрям щодо закономірностей, взаємозалежностей, взаємозв'язку предметів та явищ: основні засади об'єктивного та суб'єктивного ідеалізму;
- соціальну основу — взаємозв'язок усіх соціальних груп та верств населення;
- духовну основу — розвиток та збагачення духовності населення;
- економічну основу — економіку, приватну, комунальну та державну власність, економічний режим демократичного суспільства;
- політичну основу — консенсус та збалансування політичних сил і процесів; соціально-демократичні перетворення в усіх сферах суспільного життя, політичну і державну владу як загальну форму народовладдя;
- основи розвитку — принципи демократизму і ліберальних трансформацій, захист приватної власності та поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, більш повне й ефективне задоволення потреб людей, організацію суспільного життя тощо.

Говорячи про юридичні принципи, що діють у правовій системі демократичного суспільства, слід відрізнити критерії, відповідно до яких вони формуються і складаються з таких елементів, як: 1) державно-вольовий характер, зв'язок з демократичною державною владою та силою державного примусу; 2) активна участь населення в політико-правовому житті; 3) демократична законність; 4) верховенство права, його авторитетність і забезпеченість; 5) наявність специфічних правових норм як в оформленні державної влади, так і в її реалізації; 6) обов'язковість приписів

закону абсолютно для всіх учасників правовідносин, рівність та відповідальність усіх учасників перед законом; 7) надання реальних можливостей, рівних та справедливих для реалізації прав, свобод, законних інтересів та вимог щодо виконання обов'язків та реалізації відповідальності; 8) представницько-обов'язковий характер правових приписів і регламентації відносин, нормативність; 9) справедливість, об'єктивність та істинність міри правового примусу; 10) просторово-часові параметри правового порядку; 11) параметри, які не мають виміру у просторі та часі, для філософсько-правових основ права.

У науковій літературі серед принципів правового порядку як цілісного утворення називають такі: принцип конституційності; принцип законності; принцип цілісності та структурованості; принцип субординації та співпорядкованості, принцип упорядкованості; принцип стабільності; принцип доречності; принцип нормативності; принцип простоти; принцип підконтрольності; принцип корисності; принцип забезпеченості; принцип справедливості; принцип демократизму [2, с. 85-89].

Вважаємо, що у такому широкому підході до розуміння системи принципів правового порядку змішані принципи із загальними умовами та передумовами його формування у кожній національній правовій системі.

Тому загальносоціальні та загальноюридичні принципи необхідно відносити до умов та передумов, що зумовлюють національно-історичні особливості правового порядку в конкретному суспільстві.

Навряд чи необхідно виокремлювати і принципи, що діють в структурних підрозділах правового порядку, тому що вони мають прояв особливого та одиничного у структурі і функціонуванні правових відносин. Загальне, що має прояв у правовому порядку суспільства, завжди суттєво відрізняється від одиничного та особливого своїм новим якісним станом.

Тому основні принципи правового порядку виглядають як ті ідеї та засади, які відображають закономірний характер його буття як особливого цілісного правового явища [4, с. 14].

Існують загальні принципи (наприклад, законності, конституційності, справедливості, гарантованості), спеціальні (наприклад, принцип цілісності, субординації кореляційних зв'язків у структурі правового порядку, принцип підконтрольності як суспільству у цілому, так і спеціальним державним органам і громадянам, які мають право на скаргу в адміністративні інстанції, право судового захисту своїх прав і свобод, у тому числі у міжнародних органах).

Р. Макуєв заперечує диференціацію на принципи конституційності та законності. Автор наголошує, що в даному випадку необхідно говорити про принцип законності, тому що Основний Закон уособлюється від законності [5, с. 443].

Автори підручника «Теорія держави і права. Академічний курс» за характером та значимістю принципи класифікують на: загальносоціальні, загальноправові та спеціальні. Спеціальні принципи характеризують правопорядок як самостійну і якісно відокремлену структуру. Основними серед них є: визначеність; системність; стійкість; єдність; принцип конституційності; принцип законності; принцип цілісності та структурності; принцип субординації; принцип гарантованості; принцип підконтрольності [6, с. 546-548].

В. Корельський і В. Перевалов виокремлюють наступні принципи правового порядку: визначеність, системність, організаційність, державна гарантованість, стабільність, єдність [7, с. 458].

У свою чергу, О. Скакун розглядає такі принципи правового порядку: принцип конституційності; принцип законності; принцип системно-структурної організації; принцип ієрархічної субординації та підпорядкування; принцип соціальної нормативності; принцип справедливості й гуманізму; принцип підконтрольності; принцип державного забезпечення, охорони та захисту [8, с. 458].

М. Марченко перелічує дев'ять принципів правового порядку: конституційність; законність; цілісність і структурність; субординація; упорядкованість і нормативність; справедливість і моральність; гарантованість; простота, оптимальність, універсальність; підконтрольність [9, с. 550-552].

С. Дробязко і В. Козлов наголошують на тому, що якщо виходити із правової сфери правопорядку, то йому властиві наступні принципи: упорядкованість суспільних відносин правовими

законами (згідно з принципами права); дотримання принципів правової законності; сучасність урегулювання; стабільність; системність; універсальність; точність, ясність та доступність; гарантованість [10, с. 440-441].

Отже, в якості основних принципів правового порядку прийнято виокремлювати: конституційність, цілісність, структурність, субординацію, упорядкованість, забезпеченість, справедливість, правомірність, стабільність, доцільність, підконтрольність, законність, визначеність, системність, організованість, державну гарантованість, стійкість, єдність тощо.

Зазначимо, що у цьому переліку багато однакових та тотожних за змістом ідей, що різняться лише словесною формою їх виразу, наприклад, конституційність і законність, правомірність та підконтрольність тощо.

Як слушно зазначає М. Вопленко, в якості принципів правового порядку іноді виокремлюються бажані, а не реально існуючі та діючі ідеї, на яких організується та функціонує система врегульованих правом суспільних відносин. Безумовно, будь-яка ідея вміщує ідеал, однак ідеали суспільного життя повинні бути працюючими, адекватно відображати людські можливості в практичній діяльності [4, с. 15].

На думку А. Шабурова, ідеальний правопорядок навряд чи може бути досягнутий, тому що він залежить від багатьох умов суспільного життя [11, с. 256].

Саме це дозволяє виокремити дві групи принципів правового порядку:

- закономірні принципи (реальні), без яких не може існувати жоден конкретно-історичний вид правового порядку взагалі (правовий характер, підконтрольність, гарантованість, стабільність);
- ідеальні принципи — принципи-ідеали, в існуванні яких зацікавлено суспільство (демократизм, справедливість, ефективність, стійкість, міцність тощо).

Серед системи принципів правового порядку, що визначають реальний характер його буття, необхідно виокремити принцип правової природи (принципи конституційності, законності, урегульованості правом).

Правовий порядок відрізняється від суспільного порядку тим, що він формується на підставі правових норм. Особливе значення щодо організації правового порядку мають норми конституційні, що формують засади економічної, політичної, правоохоронної діяльності в межах держави. Отже, правовий порядок, що врегульований нормами права визначає наступні принципи: підконтрольність, гарантованість, стабільність тощо.

Підконтрольність правового порядку складається з того, що система правовідносин, що становить його зміст, знаходиться під постійним контролем з боку спеціальних органів держави, що передбачає юридичне забезпечення і гарантований характер. Правопорядок контролюється системою органів міжвідомчого і внутрівідомчого контролю, а також органами суду, прокуратури, міністерства внутрішніх справ та іншими правоохоронними структурами в межах їх компетенції. Він за своїм змістом є сферою публічно значущих соціальних відносин. Стосовно державної безпеки правовий порядок як в офіційній, так і неофіційній частині повинен бути підконтрольним.

Принцип гарантованості правопорядку має декілька аспектів: по-перше, це гарантованість прав та інтересів людини, задоволення яких є підставою вступу суб'єктів у взаємодію в сфері права; по-друге, це гарантованість правових приписів, що забезпечується державою та правомірною поведінкою суб'єктів права; по-третє гарантуються можливості бути учасником правопорядку шляхом використання суб'єктивних прав та добровільного виконання обов'язків; по-четверте, гарантується можливість досягнення правомірними засобами законного результату як основи стабільного правопорядку [12, с. 547-548].

Гарантованість правового порядку підкреслює його особливу соціальну цінність. Як зазначає О. Сауляк, «з позиції індивідів та різних соціальних груп цінність правового порядку обумовлюється тим, в якій мірі він виступає гарантом реалізації індивідуальних і корпоративних прав і свобод, забезпечує особисту та групову безпеку і справедливість» [13, с. 100]. Отже, правопорядок — це об'єктивно необхідна соціальна форма, що забезпечує юридичну захищеність та безпеку особи.

Стабільність правового порядку — це стійкі, організовані, цілісні і упорядковані правові зв'язки та відносини, що складають його зміст. Це певна сталість у відтворенні соціально цінних, корисних форм людської життєдіяльності та одночасно усунення негативних тенденцій у право-

вому житті суспільства. Стабільність у сфері правового порядку являє собою якісний стан, що заснований на стійкості правотворчої та правозастосовної практики, однаковості у розумінні і реалізації правових норм у масштабах держави, гарантованості правових можливостей суб'єктів. Без цієї якості правовий порядок виглядає як сукупність деформованих, діючих правових відносин, що знаходяться в хаотичному стані [14, с. 16].

Таким чином, закономірні принципи правового порядку відображають реальний характер його буття в державно-організованому суспільстві.

Водночас, політико-ідеологічний підхід до цієї проблеми передбачає якісний стан правового порядку та важливість виокремлення таких його ідей, як справедливість, демократизм, ефективність тощо. Це принципи, на яких повинна ґрунтуватись практична діяльність людей у сфері права, але вони відносяться до сфери належного, бажаного і характеризують ідеальне існування правового порядку. Це ті ідеали, на які орієнтується будь-яка сучасна національно-правова система.

Стверджувати, що в державі правовий порядок досяг демократизму, справедливості та ефективності, на наш погляд, означає — видавати бажане за дійсне. Правовий порядок — це реальний стан упорядкованості правом суспільних відносин на підставі досягнутого режиму законності [14, с. 15].

Підсумовуючи, можна наголосити на існуванні матеріального (закономірності виникнення, функціонування та розвитку суспільних зв'язків і процесів у структурі правового порядку); державно-вольового (результат державної волі, а також прагнень та інтересів усіх учасників правопорядку) та юридичного змісту правового порядку (реалізованість права та законності; систему правових відносин та зв'язків між суб'єктами правового порядку, що має вираз у погодженості суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, їх реалізованість; стан урегульованості та упорядкованості правових процесів, відносин, зв'язків).

Використана література:

1. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. — М.: Прогресс, 1990. — 809 с.
2. Ушаков О. М. Принципи правового порядку: загальна характеристика / О. М. Ушаков // Держава і право. — Випуск 30. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. — С. 84-90.
3. Борисов В. В. Правовой порядок развитого социализма / В. В. Борисов. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1977. — 408 с.
4. Вопленко Н. Н. Понятие и принципы правового порядка / Н. Н. Вопленко // Правовая политика и правовая жизнь. — 2006. — № 4. — С. 6-16.
5. Макуев Р. Х. Теория государства и права: [учебник] / Р. Х. Макуев. — М.: Юристъ, 2006. — 572 с.
6. Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.
7. Комаров С. А. Общая теория государства и права: [учебник] / С. А. Комаров. — М.: Юрайт, 1997. — 416 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави та права / О. Ф. Скакун. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
9. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / [под ред. М. Н. Марченко]. — М.: Зерцало, 1998. — Т. 2: Теория права. — 416 с.
10. Дробязко С. Г. Общая теория права: [учеб. пособ.] / С. Г. Дробязко, В. С. Козлов. — Мн.: Амалфея, 2005. — 464 с.
11. Шабуров А. С. Законность и правопорядок // Теория государства и права / [под ред. В. Д. Перелова]. — М., 2004.
12. Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.
13. Сауляк О. П. К вопросу о ценности правопорядка / О. П. Сауляк // Право как ценность: многообразие исторических форм и перспективы развития. — Сочи, 2004. — 270 с.
14. Вопленко Н. Н. Понятие и принципы правового порядка / Н. Н. Вопленко // Правовая политика и правовая жизнь. — 2006. — № 4. — С. 6-16.

Ступак А. Л. Принципи правового порядку: деякі аспекти розгляду.

В статті розглянуто правовий порядок в суспільстві, який функціонує за допомогою пріоритетів та основних засад, згідно з якими він формується та діє. Такими засадами є принципи правового порядку.

Ключові слова: правовий порядок, принципи правового порядку, правовий характер, підконтрольність, гарантованість, стабільність.

Ступак А. Л. Принципы правового порядка: некоторые аспекты рассмотрения.

В статье рассмотрен правовой порядок в обществе, который функционирует с помощью приоритетов и основных принципов, согласно которым он формируется и действует. Такими принципами являются принципы правового порядка.

Ключевые слова: правовой порядок, принципы правового порядка, правовой характер, подконтрольность, гарантированность, стабильность.

Stupak A. Principles of Law and Order: Some Aspects of the Review.

The article is dedicated to the legal order in society, which operates with the priorities and guidelines, under which it forms and operates. These principles are the principles of legal order.

It was mentioned that general social principles have to bring to prerequisite which are conditions of national and historical features of legal order in particular society.

It was defined two groups of legal order principles: legitimate principles (real) which guarantee the stability as a concrete form of the legal order in general (legal nature accountability, guarantee, stability) ideal principles which exists as a from of society interest (democracy, justice, effectiveness, stability, strength etc.). The legal order at the system of legal principles has real nature. It is necessary to differ it from principles of nature (constitutional, legitimate, regulated rights principles).

Key words: legal order, principles of legal order and legal character, accountability, warranty, and stability.